

A vallás értelmezései

Kvalitatív vizsgálat a vallási műveltség különbségeiről finn gyerekek és teológus hallgatók körében

Az alábbi tanulmány finn teológushallgatók és hatodikos diákok különböző 'vallás'-sal kapcsolatos nézeteiről számol be. Az egyik csoport 12–13 éves diákokból áll (N=101), a másik a Helsinki Egyetem vallástanból diplomázó teológia szakos hallgatóit foglalja magában (N=40). A résztvevők brainstorming gyakorlaton vettek részt a vallással kapcsolatban. A tanulmány három különböző tárgykört hozott napvilágra: ezek az intézményi, természetfölötti és emberközeli dimenziók voltak. A vallással kapcsolatos asszociációk rendszerint a jelenség intézményi jellegét hangsúlyozzák. A tanulmány megmutatja, hogy a diákokkal ellentétben a teológushallgatók kiemelkedő szakértelme lehetővé teszi számukra, hogy a vallást a vallási szervezeteknél, intézményeknél tágabb jelenségként értelmezzék.

Jelen tanulmány célja, hogy feltárja hatodikos diákoknak és teológushallgatóknak a vallás fogalmával kapcsolatos nézeteit. A vallást tanítás során az elmúlt húsz évben a vallás és spiritualitás közötti kapcsolat széles körben vita tárgyát képezi. Több empirikus kutatás is napvilágot látott a vallás és a spiritualitás értelmezése, az ezzel kapcsolatos nézetek köréből. E tanulmányok rendszerint elismerik a különböző populációkon végzett empirikus jellegű kutatásnak szükségességét (Zinnbauer, Pargament, Cole, Rye, Butter, Belavich, Hipp, Scott és Kadar, 1997; Ubani és Tirri, 2006). Ilyen jellegű összehasonlító tanulmányok azonban mostanáig nemigen készültek.

Ez a kutatás két csoportba osztotta a résztvevőket. A csoportok megosztása a vallással kapcsolatos szaktudás alapján történt. A „képesített” csoport olyan teológiai hallgatókból tevődött össze, akik vallástanból (Religious Education) diplomáznak a Helsinki Egyetemen (N=40). A „kezdő” csoport 101 hatodikos diákból állt. Mindkét csoportnak egy csoportos feladatot kellett megoldania a vallás témakörében. Az adatbázis, melyet jelen tanulmány feldolgoz, közel 800 írott véleményt foglal össze a vallás elméletéről. A kutatás kérdései a következők:

Hogyan értelmezik a vallás fogalmát a finn teológushallgatók és hatodikos diákok?
Hogyan jelenik meg a szakértelem a vallás értelmezésében?

Szakértelem és tartalomtudás

Az elmúlt 40 év során jócskán megnövekedett az érdeklődés a „szakértelem” mint fogalom iránt az alkalmazott (kognitív) pszichológiában. Hasonlóképpen az oktatásban és a tanárképzésben végzett kutatások is érdeklődést mutattak a szakértői viselkedés fejlődése és természete iránt. Maga a fogalom a latin 'expertus' melléknévből ered, mely jelentheti a következőket: 'kipróbált', 'kikísérletezett' és 'megtapasztalt'. Ma a szóval in-

kább egy személy gyakorlatban szerzett tudására, illetve szakképzettségére utalunk. Másodlagos jelentésként a személy szaktekintélyét is magába foglalja, ezért a 'szakképzett' és 'szakember' szavak néha már a 'szakértő' szinonimáiként jelennek meg (Eraut, 2005, 173.). Érdekes módon Berliner (1991) szerint a tanulmányok azt mutatják, hogy a szakértők előnye a kezdőkkel szemben sokkal inkább a tapasztalaton és a motiváción múlik, semmint lélektani különbségeken (lásd *Pikers és Paas*, 2005). Úgy tűnik, a motiváció és a tapasztalat az előfeltétele a „felismerés, szervezés, felidézés és információ-feldolgozás gyakorlati, kifinomult és hatékony módjai fejlődésének” egy bizonyos szakértelem tárgykörében (uo.).

Dreyfus és Dreyfus (1986) szakértelem-elsajátítási modellje szerint a szakképzettség fejlődése öt szintet foglal magába: kezdő, haladó, képesített, gyakorlott, szakértő. A változás, mely a kezdőtől a képesített szintig tart, jól felismerhető, ha megfigyeljük a fokozatos fejlődést a helyzetfelismerés, a megértés és a bonyolult kontextus kezelésére megjelenő alapvető rutinok használata között. A képesített szint után a személy a kognitív cselekvésformák sokkal intuitívabb szintjére emelkedik (Eraut, 2005, 177). Ezzel párhuzamosan Alexander (1998) három szintet ír le az adott téma ismeretének fejlődésében. A 'hozzászokás' jelenti a tárgykör tartalmával való megismerkedést, ami gyakran töredezt ismereteket is magába foglal. Ez a szint félreértelmezéseket is hordozhat az adott témával kapcsolatban. Az 'illetékesség' már nemcsak tényeket takar, hanem olyan, a témával kapcsolatos általános alapelveket is, amelyek segítenek felülemelkedni az ismeretek töredezettségén (Ormrod, 2004). A végső szint a 'szakértelem' szintje. Ezen szinten a tanuló mesterévé válik saját területének, és képes lesz arra, hogy az adott témában szerzett hatalmas tudását egységes egésszé formálja. Sőt, egy szakértő már új tudást is létrehoz az adott területen.

Ez a két modell lényegében megerősíti egymást, hiszen a szakértelemnek mind a folyamatát, mind az eredményét bemutatják. Míg Dreyfus és Dreyfus modellje a dinamikus folyamatokat hangsúlyozza, megalapozva ezáltal a tanulást és a problémamegoldást, addig Alexander szerkezete a szakértelem és a konkrét szakterület tartalmát, a tartalomtudást helyezi előtérbe. A tartalomtudás a struktúra, a kiemelkedő értelmezések, értelmezések közti kapcsolatok és egy adott szakterületre jellemző gondolkodás megértésére utal (Berliner, 1991, 147.). Minthogy esetünkben a vallás értelmezésének tartalmán van a hangsúly, ez a tanulmány az utóbbi nézőpontot vallja magáénak. Azonban ebben a tanulmányban ahhoz, hogy megjelenítsük az első szintjét a szakértelemnek, a 'hozzászokás' értelmezése helyett a 'kezdő' értelmezés kerül használatra. A szakértelem első szintjének megjelenítése érdekében azonban a 'hozzászokás' periódusa helyett a 'kezdő' szintet használtuk mint olyat, ami megelőzi a 'képesített' és a 'szakértő' szinteket. 'Képesített' szintű csoportnak azokat a teológushallgatókat tekintjük, akik vallástánból írják a szakdolgozatukat: a vallást illetően ők rendelkeznek megfelelő tartalomtudással. A hallgatók már négy éve teológiát tanulnak, és vallástudományi szakdolgozatot írnak. Tanulmányaik magukba foglalják a bibliai történeteket, a szisztematikus teológiát, az egyháztörténetet, a gyakorlati teológiát és az összehasonlító vallás-tudományt. Szakválasztásuk is azt sejteti, hogy belső motivációval és átlag feletti vallásos tapasztalattal rendelkeznek. Ezeket az elemeket úgy tekinthetjük, mint a fent leírt vallásos tartalomtudással kapcsolatos szakértelmük növekedésének alkotóelemeit (Berliner, 1991).

A hatodikos gyerekek tanulmányunkban a vallási téren kezdőket jelenítik meg. Finnországban a vallástudomány kötelező tárgy az alapfokú oktatási intézményekben elsőtől fogva kilencedik osztályig, továbbá a felső középiskolákban is. A kutatásban részt vevő diákok hatodik éve tanulnak vallástant. Bár az iskolai gyónást eltörölték, a diákok vallásos meggyőződésük alapján csoportokba vannak sorolva. 2005-ben az alapfokú oktatásban a gyerekek 95 százaléka evangélikus vallástán órára járt. Az oktatás célja, hogy „megismertesse a diákokat a saját vallásukkal, a finn szellemi hagyománnyal, betekintést

nyújtson a gyerekeknek más vallásokba is, segítse a gyerekeket, hogy megértsék a vallások kulturális és emberi jellegét, oktassa a gyerekeknek az erkölcsi életet, és segítsen megérteni a vallás erkölcsi vonatkozását”. (NCCBE, 2004, 202.)

A hatodikos gyerekek a vallással kapcsolatos általános ismeretek és nézetek szempontjából tekinthetők kezdőknek. Korábbi finnországi tanulmányok azt sejtetik, hogy a hatodikos diákok vallással kapcsolatos gondolkodásmódja még csak konkrétumokkal bír, habár egyébként már elindultak az absztrakt gondolkodás felé (Tamminen, 1991). Ezenfelül a finn Oktatási Minisztérium országos kutatása kimutatta, hogy a 14–15 éves diákok a Bibliával és a keresztényi dogmákkal kapcsolatban éppen csak elégséges szintű tudással rendelkeznek. A kutatás azt is megmutatta, hogy a diákok alapfokú iskoláztatásuk során csak igen alacsony szinten szereznek ismeretet a világ vallásairól (Rusama, 2002). Más szavakkal: a hatodikos diákok kezdőnek számítanak a vallásos tartalomtudás tekintetében.

Vallás és spiritualitás mint meghatározó tartalomtudás a hittudományi képzésben

A ’vallás’ és ’spiritualitás’ fogalmi kulcsfogalmaknak számítanak a vallásban és a hitoktatásban. A vallástan oktatásában a nyolcvanas évek végétől a vallás és a spiritualitás közötti kapcsolat állandóan az érdeklődés középpontjában áll. Történelmileg a ’spiritualitás’ fogalma elválaszthatatlan a ’vallássság’-tól, illetve a ’vallás’-tól (Zinnbauer és mtsai, 1997, 550.). William James (1902/1985, 31.) például a következőt értette vallás alatt: „az emberek magányosságban megtapasztalt érzései, tettei és egyéni tapasztalatai, amennyiben ezek által megtapasztalják, ill. kapcsolatba kerülnek az istennek nevezettel”. Manapság azonban a vallástan oktatásában ez a meghatározás inkább a spiritualitásra utalhatna. Eredetileg a latin ’spiritualitas’ a görög ’pneumatikosz’ fordítása; ez a fogalom az élet mindazon elevenségére utal, amely Isten szelleméhez kapcsolódik. Jelentheti ezenfelül a transzcendens hirtelen, ösztönös megérezését is. A latin ’religio’ szó egy életformára utal, melyet az is-

tenfélelem és az Isten iránti mélységes tisztelet jellemez. Az utóbbi meghatározás több tudatos komponenst foglal magába, mint az előbbi.

Napjainkban az emberek egyre lazábban kapcsolódnak a vallási intézményekhez és a vallásos tradíciókhoz; ennek következménye a vallás és a spiritualitás közötti különbségtétel. Van olyan kutatás, amely a spiritualitást a vallás egy alkategóriájának tekintti (például Pargament, 1999). Érthető módon a spiritualitás így könnyen a vallásos hagyományok körébe sorolódik, különösen a kereszténységben és más vallásos intézményi formákban, pl. az NRM-ben is. Más esetekben a vallás inkább a spiritualitás kultúrához kötött megjelenésére utal: jelentéstartalma így kiszélesedik, és egy olyan jelenségre utal, amely tágabban a tulajdonképpeni vallásosságnál (Stifoss-Hanssen, 1999; Hay, 1998, 10–11.).

A mindennapos használat során a két fogalmat néha már annyira átértelmezik, hogy azok szinte egymás ellentétei lesznek: a vallás távoli, rendszerszerű ideológiaként, a spiritualitás emberiként, személyesként jelenik meg. E megközelítésben a vallás „külső”, a spiritualitás pedig „belső” mellékjelentéssel bír. (például Pargament, 1999, 6.; Hay, 1998). A kettő közötti kontraszt állandósulni látszik: a vallás így lesz negatív, a spirituáli-

tás pedig pozitív érték (*Pargament, 1999, 6.; Hay, 1998, 6.*). Az emberek tehát egyre inkább hajlamosak magukat spirituálisnak jellemezni, mint vallásosnak (*Pargament, 1999*).

A vallás és a szellemiség teljes szétválasztása azonban problémát okoz. Évszázadokon át a keresztény vallás volt a valóság leírásának, e leírás nyelvének és fogalmainak fő forrása. Így például vallási metaforák adtak támaszt, amikor a létezésünkkel kapcsolatos kérdésekre került sor (*Hay, 2000, 81.*). A vallás és a spiritualitás közötti kötetlenséget leginkább talán fogalmi szimbiózisként írhatnánk le. Számos kutatás a spiritualitást a vallással, annak tárgyaival kapcsolatban definiálja (például *Emmons és Crumpler, 1999*). Bár a „spiritualitás nem támaszkodik a vallásra” (*Pargament, 1999; Hay, 1998*), úgy tűnik, a mi gondolkodásmódunkban önkéntelenül a vallás témakörébe kerül, ezért vált szükségessé a két fogalom közti eltérések nyomatékos hangsúlyozása.

Napjainkban a 'spiritualitás' olyasvalaminek tűnik, aminek nincs szilárd, rögzített jelentése vagy referenciapontja a külvilágban. Rengeteg olyan dolog van, melyre a 'spiritualitás' fogalmával utalunk (*Nye és Hay, 1996*), de van egy tárgykör, mely a spiritualitást érinti életünkben, és amelyre sok-sok más fogalom is utal. Stiffoss-Hanssen rámutat, hogy a 'spiritualitás' fogalmát nem abban a hétköznapi értelemben használjuk, mint a skandináv országokban. Tovább megy, és azt állítja, hogy „inkább a vallásosság, értelemkeresés vagy életszemlélet lenne a helyesebb és alkalmazandó kifejezés” (*Stiffoss-Hanssen, 1999, 26.*). A finn nyelvben két szó is van, mely a 'szellem' jelentésű finn szóból származik. Először is ott van a kifejezés, mely a 'vallásos szellemiségre' vagy a 'vallással összekapcsolt szellemiségre' utal, és amit gyakran kötnek össze a keresztény személy áhítatos életével. A másik szó a 'nem vallásos szellemiség'-re utal, főképp 'nem keresztényi szellemiségre', valamint lélektani nézőpontokra. A harmadik fogalom a finn 'vallásossággal' egyenértékű, és például a vallásos hitre vagy gyakorlatra is használatos. Az utóbbi időben a finn teológia ráadásul egy negyedik fogalmat is használni kezdett, még pedig a 'spiritualiteetti'-t, mellyel a keresztényi áhítatos életre utal, míg a vallást ezt a fogalmat gyakran szélesebb, egyetemes jelentéssel használja (lásd *Ubani, 2007*). E fogalmak Finnországban egyszerre átfedik és kizárják egymást, különféle kontextusokat mozgósítva.

Adatok és módszerek

Résztevők

Jelen kutatás résztvevői teológiahallgatók és hatodikos diákok voltak. A teológushallgatóktól felvett adatok 2004–2005 folyamán kerültek rögzítésre. A résztvevők a Helsinki Egyetem negyedéves, teológiából diplomázó hallgatói voltak. Összességében véve 40 hallgató vett részt a szemináriumokon, közülük 33 nő, 7 pedig férfi volt. A másik csoport egy helsinki iskola összes hatodikos diákját (N=101) magába foglalja. Ez a csoport 12–13 évesekből áll, akik között a nemek szerinti megoszlás a következőképpen alakul: 60 lány és 41 fiú.

Módszertan

A jelen tanulmányban feldolgozott információk brainstorming jellegű feladat segítségével kerültek rögzítésre (*Hammond és mtsai, 1990, 7.*). A teológushallgatók 9, míg a diákok 20, egyenként körülbelül öt fős vegyes csoportokba osztva oldották meg a feladatokat. A résztvevőket megkérték, hogy vegyenek elő egy fehér lapot, írják középre azt a szót, hogy 'vallás', majd a csoport által kijelölt titkár segítségével írjanak öt perc alatt annyi asszociációt a szóra, amennyit csak tudnak. Ennek eredményeként a teológushallgatók összesen 300, míg a diákok 475 vallással kapcsolatos kifejezést vetettek papírra. A fogalmakhoz rendelt jelentések a későbbiekben induktív tartalomelemzéssel lettek feldolgozva (*Bos és Tarnai, 1999, 662.*). A jelentések 11 alkategóriába kerültek besorolás-

ra. Ezen alkategóriák három további dimenzióba sorolhatók. Az intézményi dimenzióba sorolt kifejezések a megalapozott, speciális vallásos formákra és spirituális életre utalnak. A természetfölötti dimenzióba kerültek a transzcendentális vallásos és spirituális jelenségek. Az emberközeli dimenzióba az emberi élet bármely aspektusával kapcsolatos kifejezések kerültek (*Ubani és Tirri, 2006*).

A hatodikos diákokat tekintve, a kategóriák közötti belső konzisztencia interrater megbízhatósági teszttel került ellenőrzésre egy korábbi beszámolóban (*Ubani és Tirri, 2006*). A tanulmány szerzői mint autonóm olvasók külön-külön értékelték a kifejezéseket. Az értékelt adatok egész adatállomány kifejezéseinek 10 százalékát reprezentálták. Az interrater megbízhatóság 0,96 volt, ami a két értékelő által adott 25 független – egyaránt vallásos és spirituális – kifejezésen alapult. Az index pedig a következő formula segítségével került kiszámításra: (értékelői egyetértés száma)/(kifejezések száma).

Az eredmények

Az adatok áttekintése

A hatodikos diákok több kifejezést adtak meg a vallás szóra ($F=475$), mint a teológushallgatók ($F=300$). Általánosságban véve a vallásnak tulajdonított jelentés inkább a kereszténységet emelte ki, mint a személyes vagy lelki életet.

1. táblázat. A leggyakoribb vallási asszociációk

Teológushallgatók Vallás ($F = 300$)	Diákok Vallás ($F = 475$)
templom8	templom15
erkölcs8	Jézus14
kultúra7	Isten13
pap7	Biblia12
Isten6	pápa12
tanár6	kereszt10
megmentés6	római katolikus8
kereszt6	Luther Márton8
Jézus4	reformáció8
parókia4	vallástan tanár8
szimbólumok4	
teológia4	
Biblia4	
iskola4	
hitközösség4	

Az 1. táblázat bal oldali oszlopában a teológushallgatók által leggyakrabban felsorolt vallással kapcsolatos kifejezések találhatók, míg a jobb oldali oszlop a hatodikosok által adott viszonylagos jelentéseket mutatja. Mindkét csoportban a leggyakrabban megadott jelentés a 'templom/egyház' volt. További, szintén közös asszociációk voltak még 'Jézus', 'Isten', 'Biblia' és 'kereszt'. A keresztény egyház hangsúlyos jelenléte természetes a finn környezetben, ahol a teljes népesség 84,1 százaléka az Evangélikus Egyház híve. A skandináv országokban általában az egyház jelképezi a vallást, úgy az 'épület', mint a 'közösség' értelmében. Példának okáért az Evangélikus Egyház különböző tevékenységei leggyakrabban templomban zajlanak. Ezenfelül evangélikus felfogás szerint az egyház fogalma utal még a szentek közösségére, a hitközösségre is.

A vallással kapcsolatos adatbázisban a teológushallgatók többször említették az 'erkölcs' és 'kultúra' szavakat, mint a hatodikos diákok. A hallgatók körében az erkölcs és az etika inkább a vallásossághoz, semmint a spiritualitáshoz kapcsolódó fogalmak vol-

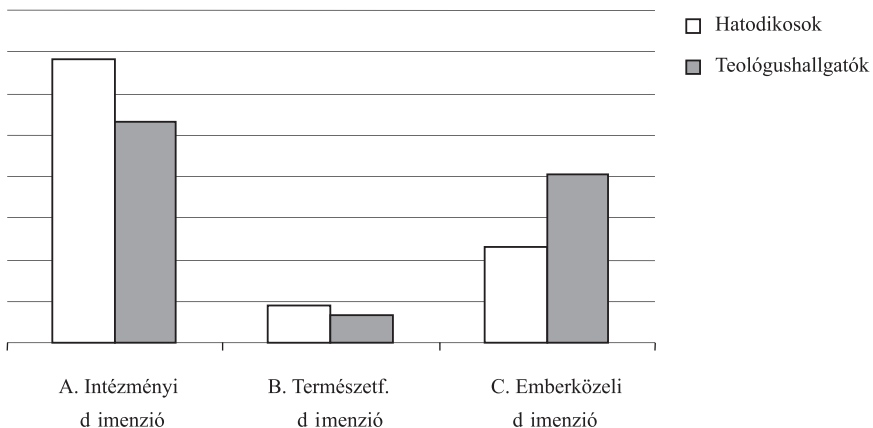
tak. Valószínűleg ez azt a társadalmi szemléletmódot tükrözi, amelyik a vallást intézményesült erkölcsi őrnék, illetve oktatónak tekinti. Ezenkívül a teológushallgatók olyan dolgokat is viszonylag gyakran megemlítettek, mint például 'pap', 'tanár', 'megmentés', 'parókia', 'teológia' és 'iskola'. Az a tény, hogy a teológushallgatók asszociációi gyakran a keresztény egyházhoz és az iskolához köthetők, valószínűleg szakértői, hivatásukból adódó tájékozottságukat tükrözi, hiszen diplomájuk megszerzése után többnyire az Evangélikus Egyház tagjaként vagy vallástan tanárként fognak dolgozni. Ezzel szemben a leggyakrabban említett vallással kapcsolatos asszociációk a hatodikosok körében főként a reformációval kapcsolatos jelenségeket foglalták magukba: megemlítették a 'pápát', a 'Római Katolikus Egyházat', 'Luther Mártont' és a 'reformációt'. Ez nagy valószínűséggel történelem- és vallástan-óráikhoz köthető. Az iskolák tantervei szerint az órák lefedik a protestáns hagyomány kezdetét általában és az evangélikus hagyományt Skandináviában, konkrétan Finnországban (NCCBE, 2004).

A három dimenzió

A dimenziók általános áttekintése

Amint korábban említettük, a teológushallgatók 300, míg a hatodikos diákok 475 asszociációt adtak meg a vallással kapcsolatban. Az adatok elemzése három dimenziót eredményezett: az intézményi dimenziót, a természetfölötti dimenziót és az emberközeli dimenziót.

A 1. ábra a vallásra adott asszociációk, illetve jelentések százalékos megoszlásának áttekintése mindkét csoportban. A bal oldali oszlop a hatodikosok által adott jelentés százalékos megoszlását mutatja, míg a jobb oldali oszlop a teológushallgatók által adott jelentéseket jeleníti meg.

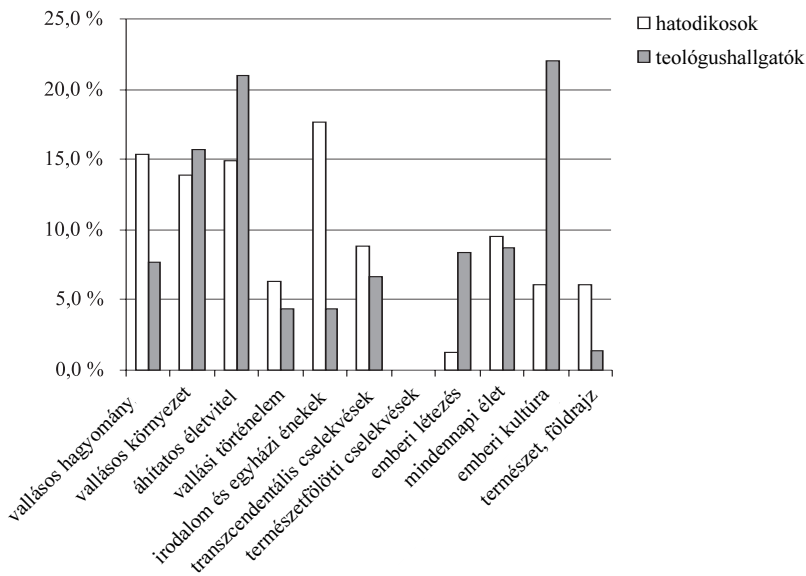
1. ábra. A vallással kapcsolatos asszociációk megoszlása

A táblázat szerint mindkét csoport kiemelte a vallás intézményi jellegét. A hatodikosok által adott válaszok több, mint kétharmada (68,2 százalék) és a teológushallgatók által adott válaszok közel fele (53 százalék) tartozik az intézményi dimenzióba. A természetfeletti dimenzió mindkét csoport esetében viszonylag alacsony: egyik csoport sem hangsúlyozta a vallás természetfeletti elemeit. A hatodikosok által adott válaszok csupán 8,8 százaléka, míg a teológushallgatók válaszainak csak 6,7 százaléka tartozott a természetfeletti dimenzióba. Azonban a teológushallgatók a vallást az emberi élethez és a kul-

túrához is erősebben kötődtek, mint a hatodikos diákok. Az emberközeli dimenzió 40,3 százalékot ért el a vallásra adott asszociációk körében a teológusok között, míg ez az értéka hatodikosok körében csupán közel a fele (22,9 százalék).

Különbségek a vallás felfogásában

A 2. ábra a vallásra adott asszociációs jelentések eloszlását mutatja a 11 alkategóriában. Az intézményi dimenzió öt alkategóriát tartalmaz (A1–A5): vallásos hagyományok, vallásos környezet, áhítatos életvitel, vallási történelem, irodalom és egyházi énekek. Ahogy említettük, az intézményi dimenzióban adott jelentésasszociációk jóval felülmúlták mind a hallgatók, mind a diákok körében a másik két dimenzióban adott válaszok számát. A két csoport azonban különböző dolgokat emelt ki az intézményi dimenzió belül. A hatodikos diákok nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a vallásos hagyománynak (15,4 százalék), illetve az irodalomnak és egyházi énekeknek, mint a teológushallgatók (7,7 százalék; 4,3 százalék). A tény, hogy a hatodikos diákok a vallás jelenségét a keresztény egyházon és más világvallásokon keresztül közelítették meg, arra enged következtetni, hogy már képesek megkülönböztetni a vallást a viselkedés más kulturális formáitól, habár egyelőre még csak konkrét módon. A különbség az irodalomban és a vallásos énekekben a hatodikosok körében főleg a bibliai történetek és szereplők széleskörű reprezentációjának tulajdonítható. Ez érthető, hiszen a finn alapfokú nevelésben a bibliai történetek a hittanórák során az első öt osztályban mindvégig fontos szerepet kapnak (NCCBE, 2004).

2. ábra. Teológushallgatók és hatodikos diákok vallás-felfogása

Ugyanakkor a teológiahallgatók jobban hangsúlyozták (21 százalék) az áhítatos életet a valláson belül, mint a hatodikos diákok (14,9 százalék). A kvalitatív különbség ebben az alkategóriában jól tükrözi a konkrétól az absztraktra történő váltást és mindazt a tapasztalatot, amit a teológushallgatók már összegyűjtöttek, felhalmoztak. Bár mindkét csoport megemlítette a társas keresztény ünnepek, ünnepi alkalmak és közösségi rituálék áhítatos elemeit, a teológiahallgatók még az egyéni szertartások és újabb vallásos megmozdulások egyre növekvő számú kifejezéseit is belefoglalták asszociációikba.

A természetfölötti dimenzió számos jelentést magába foglalt, melyek a transzcendentális birodalomra összpontosítottak, de csupán két alkategóriából tevődött össze (B1–B2): transzcendentális természetfölötti cselekvések. A transzcendentális alkategória a természetfölötti valóságra és élőlényekre utal. A természetfölötti dimenzió tartalma majdnem teljesen azonos volt a két csoport között. Miközben mindkét csoport megemlítette 'Isten'-t, addig a teológushallgatók inkább tudatában voltak a húsvéti szellemi állapotnak és a természetfölötti birodalomnak, és olyan szavakat is megemlítettek, mint 'moksha' (felszabadítás, felszabadulás) és 'nirvana'. A spiritualitást érintő adatokkal szemben egyetlen asszociáció sem volt, ami a természetfeletti cselekvésekre utalt volna a vallással kapcsolatos adatok között.

Az emberközeli dimenziót C1–C4-ig terjedő alkategóriák alkották: emberi létezés, mindennapi élet, emberi kultúra és természet, földrajz. Ahogy azt a 3. táblázat mutatja, a teológushallgatók sokkal magasabb arányban (34,4 százalék) kapcsolták össze a vallást a kultúrával, mint a hatodikos diákok (14,3 százalék). Továbbá mivel a hallgatók a vallás szerepét azonosítani tudják a kultúrában és a társadalomban is, ezért a vallás lélektani aspektusainak inkább tudatában vannak, mint a hatodikosok. Végül, míg a teológushallgatók vallásra adott asszociációinak 8,3 százaléka utalt az emberi létezésre, addig a hatodikosok körében ez csak 1,3 százalék volt. Ez a tudás, mely a vallás lélektani aspektusával kapcsolatban nyilvánul meg, azt mutatja, hogy a szakértőnek közeli tapasztalata és ismeretsége van a vallás jelenségével kapcsolatban.

Az egyetlen alkategória az emberközeli dimenzióban, amelyet a hatodikos diákok jobban kiemeltek (6,1 százalék), mint a hallgatók (1,3 százalék), a természet és földrajz volt. A hatodikosok égték a vágtyól, hogy megnevezzenek konkrét városokat, országokat és kontinenseket. Említésre méltó aspektus a hatodikosok által az emberi kultúra alkategóriába sorol negatív elemek megjelenése. Megemlítették például a valláshoz kapcsolható erőszakot és elnyomást. Az a tény, hogy a diákok több negatív elemre mutattak rá a vallással kapcsolatban, mint a hallgatók, vallásos gondolkodásuk fejlettségi szintjét tükrözheti: Tamminen (1991) szerint a vallással szembeni negatív és kritikus attitűd 12–13 éves korban kezd egyre inkább nyilvánvalóvá válni a gyerekekben.

Összefoglaló megjegyzések

A tanulmány finn teológushallgatók és hatodikos diákok vallással kapcsolatos nézeteit tárta fel. Mindkét csoport a kereszténységhez kapcsolódónak és intézményinek tekinti a vallás fogalmát, azonban a fejlett szakértelem lehetővé teszi a teológushallgatók számára, hogy a vallást a vallási szervezeten, illetve intézményeken kívül is érzékeljék. Korábbi, a vallásos gondolkodás fejlődésével foglalkozó tanulmányokkal összehangban a ha-

---

A tény, hogy a hatodikos diákok a vallás jelenségét a keresztény egyházon és más világvallásokon keresztül közelítették meg, arra enged következtetni, hogy már képesek megkülönböztetni a vallást a viselkedés más kulturális formáitól, habár egyelőre még csak konkrét módon. A különbség az irodalomban és a vallásos énekekben a hatodikosok körében főleg a bibliai történetek és szereplők széleskörű reprezentációjának tulajdonítható. Ez érthető, hiszen a finn alapfokú nevelésben a bibliai történetek a hittanórák során az első öt osztályban mindvégig fontos szerepet kapnak

---

toдикosok konkrét nézőpontból közelítették meg a vallást, és úgy tűnik, hogy neheztelnek is rá (Tamminen, 1991). Emellett valószínűnek látszik, hogy a teológushallgatók képesek a vallásosság hagyományos formáiban szellemi és imádságos elemeket is azonosítani. Ez érthető, hiszen gyakran az egyházi szolgálat iránt érdeklődnek. Röviden, a teológushallgatók olyan vallásos műveltséggel rendelkeznek, melynek birtokában képesek azonosítani a speciális jellemzőket, különbségeket, átfedéseket a vallás és a spiritualitás tekintetében (lásd Wright, 2000).

A nevelésben a szakértelem kollaboratív formáinak elismerése és erősítése mind az alapfokú, mind a felsőbb oktatásban hangsúlyosabbá vált. A szakirodalomban a szakértelem úgy kerül megfogalmazásra, mint megosztott, szétszórott, valamint hálózati és a megközelítés célja, hogy kiterjessze az egyéni erőfeszítést és szakértelmet a szakértők egy közösségére. (lásd Muukkonen, Lakkala és Hakkarainen, 2005). A hittan-tanítás célja, hogy előmozdítsa a tantermi gyakorlatot, ahol a szakértelem – képzettségi szintjétől függetlenül – szembesülhet és dialógust folytathat más nézőpontokkal. A kutatás során használt módszer eszközt kínál a diákok tartalomtudásának értékelésére és megállapítására, valamint különböző populációk eltérő szakértelmi szintjeinek összehasonlítására. Ezekon felül gyakorlati módszert mutat be a vallásban két alapvető társadalmi felfogásának alátámasztására is.

Irodalom

- Alexander, P. A. (1998): Positioning conceptual change within a model of domain literacy. In Guzzetti, B. és Hynd, C. (szerk.): *Perspectives on conceptual change: Multiple ways to understand knowing and learning in a complex world*. Erlbaum, Mahwah. 55–76.
- Berliner, D. (1991): Educational psychology and pedagogical expertise: New findings and new opportunities for thinking about training. *Educational Psychologist*, 26. 2. 145–155.
- Bos, W. és Tarnai, C. (1999): Content analysis in empirical social research. *International Journal of Educational Research*, 31. 659–671.
- Donley, M. (1992): Teaching Discernment: an overview of the book as a whole from the perspective of the secondary school classroom. In: Watson, B. (szerk.): *Priorities in religious education: a model for the 1990s and beyond*. Falmer, London.
- Dreyfus, H. L. – Dreyfus, S. E. (1989): *Mind over machine*. Free Press, New York.
- Emmons, R. A. – Crumpler, C. A. (1999): Religion and spirituality? The roles of sanctification and the concept of God. *International Journal for the Psychology of Religion*, 9, 17–24.
- Eraut, M. (2005): Editorial. *Learning in Health and Social Care*, 4, 173–179.
- Hammond, J. – Hay, D. – Moxon, J. – Netto, B. – Straugheir, G. – Williams, C. (1990): *New methods in RE teaching: an experiential approach*. Oliver & Boyd/Longman, London.
- Hay, D. (1998): *The spirit of the child*. HarperCollins, London.
- Hay, D. (2000). The religious experience and education project: experiential learning in religious education. In Grimmitt (szerk.): *Pedagogies of religious education. Case studies in the research and development of good pedagogic practice in RE*. McCrimmons, Essex. 70–86.
- Häyrynen, S. – Kotila, H. – Vatanen, O. (2003, szerk.): *Spiritualiteetin käsikirja* [Handbook of spirituality]. Kirjapaja, Helsinki.
- James, W. (1902/1985): *The varieties of religious experience* (repr.). Penguin, New York.
- McGrath, A. (1999): *Christian spirituality. An introduction*. Blackwell, Oxford.
- Kotila, H. (2006): Contemporary worship as an expression of post-modern spirituality. In: Tirri, K. (szerk.): *Religion, spirituality and identity*. Peter Lang, Bern.
- Muukkonen, H. – Lakkala, M. – Hakkarainen, K. (2005): Technology-mediation and tutoring: How do they shape progressive inquiry discourse? *The Journal of the Learning Sciences*, 14, 527–565.
- National core curriculum for basic education 2004*. Finnish National Board of Education. Vammalan kirjapaino.
- Ormrod, J. E. (2004): *Human learning* (4th Ed.). Pearson, New Jersey.
- Pargament, K. I. (1999): The psychology of religion and spirituality? Yes and no. *International Journal for the Psychology of Religion*, 9, 3–16.
- Pikers, R. – Paas, F. (2005): Recent advances in expertise research. *Applied Cognitive Psychology*, 19, 145–149.
- Rusama, J. (2002): *Uskonto, elämäntapamustieto ja tapakasvatust. Oppimistulosten arviointi perusopetuksen päättövaiheessa 2001* [Religious Education, Ethics and Manners]. Oppimistulosten arviointi 5/2002. Finnish National Board of Education, Helsinki.

Stifoss-Hanssen, H. (1999): Religion and spirituality: what a European ear hears. *International Journal for the Psychology of Religion*, 9, 25–33.

Tamminen, K. (1991): Religious development in childhood and youth. *Annales academiae scientiarum Fennicae. Ser. B/259. Federation of Finnish Scientific Societies, Helsinki.*

Tirri, K. (2004): Spirituality in religious education. In: Larsson, R. és Gustavsson, C. (szerk.): *Towards a European perspective on religious education* (pp. 344–352). *Bibliotheca Theologiae Practicae* 74. Artos & Norma, Skellefteå. 344–352.

Ubani, M. (2007): *Young, gifted and spiritual – The case of Finnish sixth-grade pupils*. Research reports 278. Department of Applied Sciences of Education, University of Helsinki.

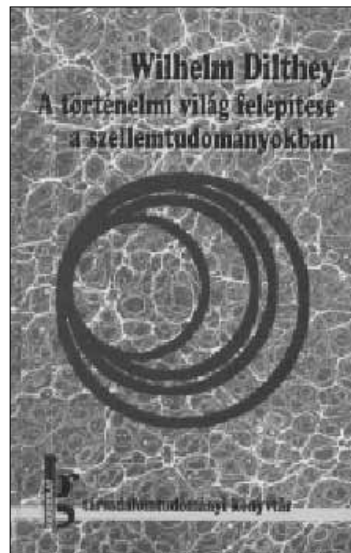
Ubani, M. – Tirri, K. (2006): How do Finnish pre-adolescents perceive religion and spirituality. *Inter-*

national Journal of Children's Spirituality, 11. 3. 357–370.

Wright, A. (2000): The spiritual education project: cultivating spiritual and religious literacy through a critical pedagogy of religious education. In: Grimmit, M. (szerk.): *Pedagogies of religious education. Case studies in the research and development of good pedagogic practice in RE*. McCrimmons, Essex. 170–187.

Zinnbauer, B. – Pargament, K. I. – Cole, B., – Rye, M. – Butter, E. – Belavich, T. – Hipp, K. – Scott, A. – Kadar, J. (1997): Religion and spirituality: Unfuzzifying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36, 549–564.

Fordítás: Fodor Szilvia

A Gondolat Kiadó könyveiből